

Невен ИСАИЛОВИЋ  
Историјски институт  
Београд

Александар ЈАКОВЉЕВИЋ  
Народна библиотека Србије  
Београд

**ШАХ МЕЛЕК  
(ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ ТУРСКИХ УПАДА У БОСНУ  
1414. И 1415. ГОДИНЕ)\***

*Апстракт:* Чланак, на трагу истраживања проф. Симе Ћирковића и уз употребу до сада неискоришћених извора, додатно осветљава двогодишње турске упаде у Босну, Угарску и словеначке земље 1414. и 1415. године. Нарочита пажња посвећена је идентификацији Шах Мелека као једног од водећих команданата турских трупа. На основу претежно османске грађе делимично је приказан његов живот, а дати су и подаци о његовом потомству и задужбинама.

*Кључне речи:* Шах Мелек, Исак-бег, Босна, Турци, Балканско полуострво, Једрене, Никопол, XV век, 1414. година, 1415. година.

Својим првим научним радом „*Две године босанске историје (1414. и 1415.)*“, објављеним давне 1953. године, професор Сима Ћирковић настојао је да расветли низ спорних питања везаних за бурне догађаје који су се одиграли на територији Босанског краљевства 1414/1415.<sup>1</sup> Највећу пажњу посветио је управо турским упадима, првим већим у XV веку и првим који су недвосмислено учинили Османску државу једним од водећих фактора како у спољној, тако и у унутрашњој политици Босне. То је уједно био и први пут да су турске снаге систематски пљачкале

---

\* Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства за науку и технолошки развој *Средњовековне српске земље (13-15. век): политички, привредни, друштвени и правни односи* (Ев. бр. ОН177029).

<sup>1</sup> С. Ћирковић, *Две године босанске историје (1414. и 1415.)*, Историјски гласник [=ИГ] 3–4 (1953) 29–42.

области западно од реке Босне, пленећи Хрватску, Славонију и словеначке земље, те долазећи чак до Фурланије и Аустрије. Професор Ћирковић вратио се овој теми и расправом „*О једном посредовању деспота Стефана између Угарске и Турске*“ (2005), допуњујући дотадашња сазнања новооткривеним подацима из историјских извора.<sup>2</sup>

Један податак из Дубровачког архива остао је неразјашњен, упркос томе што су га наводили готово сви јужнословенски историчари од 1887. до данас. Изузетак је једино начинио Недим Филиповић у монографији „*Princ Musa i Šejh Bedreddin*“ (1971), који је овај податак правилно интерпретирао, али је то тумачење остало непримећено због, за историчаре увек непријатног, недостатка именованог регистра у овој обимној књизи.<sup>3</sup> Ради се, наиме, о вођи турског похода на Босну и даље на Запад у периоду од фебруара до јуна 1415. кога је дубровачки нотар забележио под именом *Zech Melech*.<sup>4</sup> Н. Филиповић једини је приметио да се ради о Шах Мелеку, једној од значајнијих личности османске историје у првој четвртини XV века. Историчари су и након објављивања поменуте монографије, наставили да наводе „*Zech Melech-a*“, често уз придев „*неки*“, као турског команданта, а о незапажености Филиповићевог закључка довољно сведочи и то што су и аутори ових редака сасвим независно од његове студије идентификовали Шах Мелека као неутврђену личност која се помиње у дубровачкој серији *Писма и нуства*.<sup>5</sup>

Шах Мелек није остао анониман само за јужнословенску историографију. О његовој личности и историјској улози писано је мало у турској, веома мало у грчкој, а ништа у мађарској историографији, иако је био носилац високих положаја и учесник значајних збивања на

<sup>2</sup> Исти, *О једном посредовању деспота Стефана између Угарске и Турске*, Истраживања 16 (2005) 229–240.

<sup>3</sup> N. Filipović, *Princ Musa i šejh Bedreddin*, Sarajevo 1971, 398, 486.

<sup>4</sup> J. Gelchich – L. Thalloczy, *Diplomatarium relationum reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae* [= *Dipl. Rag.*], Budapest 1887, 249.

<sup>5</sup> J. Radonić, *Der Grossvojvoda von Bosnien Sandalj Hrančić-Kosača*, Archiv für Slavische Philologie 19 (1897) 430; V. Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća* III, Zagreb 1980<sup>3</sup>, 87, 89 [prvo izdanje izašlo 1901. kao tom II/2]; F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350-1416)*, Zagreb 1902, 233; В. Ћоровић, *Хисторија Босне I*, Београд 1940, 415; *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1942, 441–443; С. Ћирковић, *Две године босанске историје*, 32. У новије време: Р. Џивковић, *Tvrtko II Tvrtković. Bosna u prvoj polovini XV stoljeća*, Sarajevo 1981, 70; Isti, *Prvi ugarsko-turski sukobi na tlu Bosne („Dobojska bitka“ 1415. godine)*, *Značenja Doboja 3–4* (1983) 152; Д. Маликовић, *Павловићи и Турци*, у: *Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине. Зборник радова са научног скупа, Бања Лука – Српско Сарајево 2003*, 174; D. Lovrenović, *Na klizištu povijesti. Sveta kruna ugarska i sveta kruna bosanska 1387–1463*, Sarajevo – Zagreb 2006, 178; J. Мрѓић, *Северна Босна 13–16. век*, Београд 2008, 107–108.

читавом простору Балкана у првим деценијама XV века. Угарски историчари пренебрегли су могућност учешћа Мелекових трупа у изразито значајној бици код Лашве јула 1415, византолози се нису освртали на његову улогу током турских међусобица које су укључивале живе односе са Византијом, док је за историчаре Турске он остао познат преваходно као оснивач једне цамије у Једрену те о њему није начињена ниједна посебна студија. Управо из тих разлога, овим ће се радом настојати да се, на основу до сада познатих а неискоришћених, као и нових извора, у мери у којој то они дозвољавају, реконструише животни пут и каријера Шах Мелека, са посебним нагласком на његовој улози у турским упадима у Босну 1414/1415. Пажња ће бити посвећена и његовом наслеђу – потомству и задужбинама.

\*

Турски упад у Босну 1414. године буди више спорних питања, која до данас остају неразјашњена.<sup>6</sup> Циљ овог рада није да поново отвори сва та питања, већ само она која се могу тицати личности које су предводиле турску војску и активности те војске. Мотиви напада нису били у вези само са приликама у Босни – позив Хрвоја Вукчића био је користан као повод и свакако је допринео смеру похода, али није морао бити једини узрок покрета турске војске. Трупe Мехмеда I које су, заједно са српским, угарским и босанским појачањима, поразиле Мусу челебију у Бугарској 5. јула 1413, могле су очекивати ратни плен као извесну награду.<sup>7</sup> То се посебно односило на акинџије, лако наоружане коњанике, а вероватно су управо они, а не спахије, били главни носиоци напада из 1414/1415. Сваки нови султан демонстрирао је моћ и учвршћивао своју власт организовањем војног похода, а тиме се избегавало и незадовољство у војсци, које је, овог пута, могло настати поништавањем Мусине освајачке политике према Србији.

Јасно је да, од лета 1413, нису могле бити нападнуте земље султановог водећег савезника – деспота Стефана Лазаревића, иако су биле најближе. Пљачкашки поход морао се очекивати негде на Балкану, одакле су потицале трупе које су га на крају и извршиле, и то тамо где турска власт још увек није била успостављена. Када се изузме Србија, то је укључивало византијске и млетачке области и Босну. Млечани су се већ годинама откупљивали, док су односи са грчким државама били

<sup>6</sup> За више детаља погледати дела цитирана у напоменама 1 и 2.

<sup>7</sup> *Dipl. Rag.*, 224–226; Константин Филозоф, *Биографија Стефана Лазаревића* (изд. В. Јагић), Гласник СУД 42 (1875) 307–309.

променљиви.<sup>8</sup> Једино је напад на Босну отварао пут према Западу, што је, показаће се, било основно одредиште турских пљачкашких група. Због тога је констатација да су упади из 1414/1415. „походи на Босну“<sup>9</sup> више колоквијализам него реалност. Радило се, заправо, првенствено о нападима на Хрватску, Славонију и словеначке земље.

Извори нису сагласни око тога ко је иницирао контакте који су на крају довели до турског напада на Босну.<sup>9</sup> Хрвоје се у новембру 1413. трудио да се преко Млечана измири са угарским краљем Жигмундом Луксембуршким, али је навео и да му је упућено велико посланство турског господара са 60 коња које му је понудило помоћ од 30.000 људи.<sup>10</sup> Дубровачки извори тврде, пак, да је Хрвоје, преко Михаила Кабуџића, позвао турску војску у помоћ.<sup>11</sup> Иако су управо Сандаљ Хранић и Иваниш Моровићи (Јанош Мароти), будуће жртве турских напада, а не Хрвоје, помагали Мехмеду I у борби са братом Мусом, излазећи тиме у сусрет деспоту Стефану, нема сумње да је Вукчић имао најбољу комуникацију са Османлијама, још од времена султана Бајазита I.<sup>12</sup> Оно што је важно нагласити је да су преговори ишли директно преко Мехмеда I. Пут Хрвојевог посланика у Једрене сведочи о томе. Тај податак је значајан како би се увидела чињеница да је поход зависио од воље султана и да није био независна акција крајишника. Шах Мелек, кога нешто каснији извор идентификује као вођу барем једног од турских напада, био је животно везан за Једрене, о чему ће касније бити више речи. Та чињеница може сведочити о томе да је са султановим плановима који су се тицали Босне он био упознат од самог почетка.

У историографији се, чини се аналогично са каснијим догађајима, увредило мишљење да је поход 1414. водио скопски крајишник Исак (Исхак)-бег. Већина историчара преузимала је ову тезу од својих претходника и само су они опрезнији избегавали овакву тврдњу за коју

<sup>8</sup> N. Jorga, *Notes et extraits pour servir a l'histoire des Croisades au XV<sup>e</sup> siècle* I, Paris 1899, passim.

<sup>9</sup> В. Ђоровић, *Историја Босне*, 410–412; Н. Исаиловић, *Омиш у доба Хрвоја Вукчића и борба за његово наслеђе*, *Историјски часопис* [=ИЧ] 54 (2007) 135–136.

<sup>10</sup> S. Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike* VII, Zagreb 1882, 138.

<sup>11</sup> *Dipl. Rag.*, 737; ed. N. Nodilo, *Chronica Ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451) item Joannis Gundulae (1451–1484)*, Zagreb 1893, 213; Н. Исаиловић, *Михаило Кабуџић, дубровачки одметник – босански дипломата*, *ИЧ* 56 (2008) 395–396.

<sup>12</sup> *Dipl. Rag.*, 224–226; Н. Исаиловић, *Политика босанских владара према Далмацији (1391–1409)*, Београд 2008, 46, 50, 56, 66–67, 73–74, 78–79, 155, 165, 169, 183 (магистарски рад у рукопису). Учешће Сандаља и Моровићког у рату против Мусе, није спасло земље ове двојице током најезде 1414/1415. Штавише, Моровићи је допао турског заробљеништва након битке у Лашви. Ослобођен је после три године.

нема никакве потврде у изворима.<sup>13</sup> Наиме, ни у једном документу не наводи се Исак-бег као вођа похода на Босну у пролеће и лето 1414. То што је султан био носилац преговора са Хрвојем није искључивало могућност да за саму акцију буду ангажовани крајишници најближи територији која се напада. Међутим, именовање Шах Мелека, најкасније у фебруару 1415, говори о томе да је читав поход Мехмед I намеравао да контролише преко својих ближних сарадника.

Скопски крајишник Јигит-паша помиње се последњи пут у познатим изворима, бар под тим именом, 1413. године.<sup>14</sup> На основу тога је закључивано да је он тада умро и да га је наследио Исак-бег. Међутим, Исак-бег је, заправо, први пут именом поменут 1415. године у истом дубровачком документу у коме се јавља и Шах Мелек.<sup>15</sup> Јоргина збирка докумената о крсташким ратовима доноси неколико података прикупљених из аката млетачке владе и хроника. У њој се крајем фебруара 1414. помиње продор Турчина *Бајзета* у залеђе Млетачке Албаније, односно према Скадру. За одређену суму, Млечани су се откупили и обезбедили заштиту својих територија.<sup>16</sup> На први поглед није јасно ко је наведени *Бајзет*, али је највероватније да се ради о још једној исквареној форми имена Јигит-паше, кога су хришћани најчешће звали Пашајит.<sup>17</sup> Тиме би се могло утврдити да је Јигит-паша био жив и фебруара 1414. Он је свакако био мртав пре последњег дана маја 1415. када његов неименовани син и наследник (свакако Исак-бег, што би уједно био његов први помен) по

<sup>13</sup> Исак-бега 1414. помињу: К. Јиречек, *Историја Срба I. Политичка историја до 1537. године*, Београд 1952, 346; В. Ђоровић, *Хисторија Босне*, 412; *Poviest hrvatskih zemalja BiH*, 440; И. Божић, *Дубровник и Турска у XIV и XV веку*, Београд 1952, 44. Клаић (*Povijest Hrvata* III, 87) и Шишић (*Vojvoda Hrvoje*, 233) наводе само да су Турци 1414. кренули из Скопља на Вардару, вероватно погрешно читајући податак о Ускопљу из дубровачког извора. Слично чини и *Poviest hrvatskih zemalja BiH*, наводећи однекуда и тврдњу да се тада (1414) очекивало да ће турска војска поћи у Анадолију, али је ипак дошла у Босну. Опрезнији су Ј. Радонић (*Западна Европа и балкански народи према Турцима у првој половини XV. века*, Нови Сад 1905, 33) и С. Ћирковић (*Две године босанске историје*, 33), који Исака наводе тек 1415. Анали Јакова Лукаревића наводе *Скендера Еврена (Scender Euren)* као вођу похода 1414/1415. (Видети: G. Lussari, *Copioso ristretto de gli annali di Rausa, Venetia* 1605, 82).

<sup>14</sup> К. Јиречек, *Историја Срба I*, 329–330; Г. Елезовић, *Турски споменици у Скопљу*, Гласник Скопског научног друштва 1 (1926) 140–141; Х. Шабановић, *О организацији турске управе у Србији у XV и XVI веку*, ИГ 3–4 (1950) 60.

<sup>15</sup> *Dipl. Rag.*, 250

<sup>16</sup> N. Jorga, *Notes et extraits* I, 217–218; Ј. Радонић, *Западна Европа и балкански народи*, 30; И. Божић, *Дубровник и Турска*, 36.

<sup>17</sup> У оптицају су биле и латинске варијанте: *Basait(us)*, *Pasait(us)*, *Pasayt* итд. Уп. Е. А. Zachariadou, *Manuel II Palaeologos on the Strife between Bayezid I and Kadi Burhan al-Din Ahmad*, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* [=BSOAS] 43/3 (1980) 479–480.

други пут захтева очеву плату намењену заштити Млетачке Албаније.<sup>18</sup> Управо овај податак учвршћује уверење да је личност поменута фебруара 1414. Јигит-паша који је и тада и раније примао новац како би се уздржао од напада на венецијанске градове. Штавише, једини Турци који су тада могли напасти Млечане у тим областима могли су бити скопски крајишници Јигит-паше и Исак-бега, или Балабан-бег који је боравио у областима данашње Албаније.<sup>19</sup> Извесно је да никаквим кварињем име Балабан није могло постати Бајзет.

Покрет Јигит-паше према Млетачкој Албанији фебруара 1414. не упућује нужно на то да је он био вођа похода на Босну. Дубровчани су добро познавали *Пашајута*, са којим су водили кореспонденцију још у XIV веку, па је за очекивати да би га именовали као турског предводника у својим документима из 1414. године.<sup>20</sup> Међутим, те прве године, турска војска, иако се очекивала и у околини Дубровника није се, заправо, приближила граду св. Влаха. Бежанија са босанске стране изгледа да је, такође, била превентивна.<sup>21</sup> Услед тога, не може се са сигурношћу тврдити ко је тај поход водио. До краја 1414. ниједан извор не помиње име турског војсковође. Управо зато постоји подједнака могућност да је упаде те године водио и неко од крајишника и неки угледник послат са двора у Једрену. Хипотетички, јер за било какву тврдњу нема доказа у изворима, и за поход 1414. могао је бити одговоран Шах Мелек. Трасе свих похода из 1414. и 1415. биле су сличне, што не мора бити само последица географије терена, већ и одређене систематичности у вођству. Честа смена вођа у походу или серији похода није била уобичајена пракса код Турака, бар не током XV века. Ипак, овако сличан „рукопис“ не мора значити ништа, јер су и бројни други фактори, поред личности команданта, могли утицати на смер и ток напада.

Појава Твртка II у Босни, најкасније августа 1414. године, додатно сведочи о томе да поход није био само под утицајем Хрвоја Вукчића, већ и под недвосмисленим утицајем централних османских власти. Није познато где је Твртко боравио након 1409, али нема сумње да се у земљу вратио управо посредством Турака који су га све време штитили и окруживали. Такав задатак морала је вршити личност од султановог

<sup>18</sup> N. Jorga, *Notes et extraits I*, 228–229. Пашајит се и овде назива Бајазетом.

<sup>19</sup> И. Божић, *Дубровник и Турска*, 24, 36, 38, 40, 43; Исти, *Албанија и Арбанаси у XIII, XIV и XV веку*, Глас САНУ 338 (1983) 65.

<sup>20</sup> N. Jorga, *Notes et extraits II*, Paris 1899, 75–77, 79, 86, 251, 359; Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма [=ССПП] I/2*, Београд – Ср. Карловци 1934, 218–221.

<sup>21</sup> *Dipl. Rag.*, 737–738; N. Jorga, *Notes et extraits II*, 145.

поверења, што опет оставља простор за могућност да је Шах Мелек у Босни био ангажован већ у првој години похода.<sup>22</sup>

Осим једног усамљеног податка о страху од напада на дубровачку околину из децембра 1414.<sup>23</sup> чини се да је први турски налет трајао од маја до августа 1414. након чега је почео да јењава.<sup>24</sup> Оно што се о том нападу зна је да су Турци ушли у Босну вероватно кроз долину Дрине, одакле су се најкраћим путем пребацили у Ускопље, пролазећи између земаља Павловића и Косача. Одатле су кренули на север према Дубочцу, а стизали су чак до Загреба.<sup>25</sup> Извесно је да су тада опустошили угарски део жупе Сане, укључујући и место Оштру Луку.<sup>26</sup> Ако је веровати датовању једног писма из Барселоне, залетали су се и према Сењу и Истри, пустошећи на свом путу Далмацију и Славонију.<sup>27</sup> Чини се, међутим, да се тада нису приближили Јадранском мору јер их млетачки извори те године уопште нису приметили. Босански великаши су се сакрили на дубровачку територију, у планине и тврђаве и лично нису били угрожени, док подаци о размери штете која је направљена њиховим областима нису боље познати. Услед својих политичких, географских и привредних особености, може се претпоставити да је Босна мање страдала него угарске земље које су биле нападнуте. Из дубровачких извештаја готово да се стиче утисак да је босанска држава турска база у којој половина властеле шурује са Турцима, а друга се од њих једноставно склања.<sup>28</sup>

Мало је вероватно да су се по повратку из плачке Турци потпуно повукли из Босне. Део трупа је отишао да презими и однесе плен, а део, можда и већи, свакако је остао, о чему сведоче и дубровачки извори.<sup>29</sup> Дубровчани су на прелазу из 1414. у 1415. били у дилеми ком босанском краљу треба да дају примат када је реч о жалбама и трибутима. Твртко II

<sup>22</sup> N. Jorga, *Notes et extraits* II, 146–149; *ССП I/1*, Београд – Ср. Карловци 1929, 501–503; Р. Živković, *Tvrtko II*, 67–74.

<sup>23</sup> N. Jorga, *Notes et extraits* II, 145. Дубровачка одлука из 23. децембра 1414. коју наводи Јорга упадљиво подсећа на ону од 23. јула исте године коју су донели Гелчић и Талоци (Уп. *Dipl. Rag.*, 738). Није познато да ли се ради о подударности ситуације или о грешци издавача.

<sup>24</sup> *Dipl. Rag.*, 246.

<sup>25</sup> Исто, 245.

<sup>26</sup> ир. А. Lukinović, *Povijesni spomenici Zagrebačke biskupije V (1395-1420)*, Zagreb 1992, 470–471; ed. E. Malyusz etc, *Zsigmondkori oklevéltár [=ZsO] V*, Budapest 1997, nr. 96.

<sup>27</sup> *ZsO IV*, Budapest 1994, nr. 2407; С. Ћирковић, *О једном посредовању*, 237. Августа 1414. очекивало се организовање једног угарског похода против Турака, али изгледа да до њега није ни дошло. Видети: Ј. Мргић, *Северна Босна*, 107.

<sup>28</sup> *Dipl. Rag.*, 243–246, 737–738; N. Jorga, *Notes et extraits* II, 145–149; С. Ћирковић, *Две године босанске историје*, 30–32.

<sup>29</sup> *Dipl. Rag.*, 246.

је, дакле, и даље присутан, и то у дубровачком залеђу. Пошто га Хрвоје ту никако није могао штитити, а Сандаљ и Остоја су му били изразити противници, може се усвојити тврдња да су га прихватили Павловићи.<sup>30</sup> Али они свакако нису били сами. Ту су, без сумње, још увек били Турци са којима су Павле Раденовић и његови синови већ 1414. постигли извесни споразум, какав ће са Остојом и Сандаљем постићи тек у време Лашванске битке. Може се, дакле, рећи да су турски упади из 1414/1415. тек фазе једног континуираног похода током којег је било више смена трупа које су долазиле и одлазиле, повлачећи се привремено или трајно. Због тога је могуће да се „*трећи долазак Турака у Босну*“ који се помиње фебруара 1415. не односи на дуго сећање Босанаца на пређашње нападе из 1392. и 1398. (који, притом, нису били једини), већ на трећи упад у низу, почев од маја 1414. године.<sup>31</sup> Присуство Турака у Босни у зиму 1414/1415. потврђује се и подацима да је Иваниш Нелипчић, цетинско-клишки кнез, тражио стрелце од Трогирана на месец дана „*због страха од Турака*“ (10. јануара 1415), као и да је дубровачко посланство упућено на свадбу Ђурђа Бранковића закаснило због присуства Турака на путевима кроз Босну (поч. 1415).<sup>32</sup>

Подаци о Шах Мелеку као предводнику похода на Босну и даље ка Западу недвосмислени су само за период од фебруара до јуна 1415. У дубровачком документу од 28. јуна, наводи се да је 16. јуна истакнути Турчин *Zech Melech*, након више од три месеца пљачке по Хрватској и другде (при чему му се нико није супротставио), позван назад од стране султана Мехмеда I јер му је потребан, очито услед поновног избијања сукоба са емиратом Караманом у Анадолији.<sup>33</sup> Пошто сви извори јасно говоре о томе да је „*трећи долазак Турака у Босну*“ био очекиван од фебруара и да је напад почео најкасније у марту 1415, нема никакве сумње да је турски командант до средине јуна био управо Шах Мелек.<sup>34</sup> То не значи да он и раније није био ту, али Дубровчани нису морали знати за његово присуство, нити за његово име пре него што је отпочео поход. Том упаду претходила је једна неуспешна експедиција угарске војске против Хрвоја Вукчића (у фебруару).<sup>35</sup> Турци, иако су свакако и даље одржавали

<sup>30</sup> С. Ђирковић, *Две године босанске историје*, 31–32, 38–40; Р. Џивковић, *Твртко II*, 67–74.

<sup>31</sup> *Dipl. Rag.*, 247; Ђ. Тошић, *Босна и Турци од Косовске до Ангорске битке*, Зборник за историју БиХ 1 (1995) 85–97.

<sup>32</sup> F. Rački, *Notae Joannis Lucii*, *Starine JAZU* 13 (1881) 265; N. Jorga, *Notes et extraits II*, 148–149.

<sup>33</sup> *Dipl. Rag.*, 249.

<sup>34</sup> *Исто*, 247–248, 738–739; N. Jorga, *Notes et extraits II*, 148–151.

<sup>35</sup> F. Rački, *Notae Joannis Lucii*, 265; *Dipl. Rag.*, 738–739; С. Ђирковић, *Две године босанске историје*, 32; Исти, *О једном посредовању*, 232–233.



односе са Хрвојем, нису дошли на његов поновљени позив. Они су се, заправо, само вратили у већем броју након што су презимили – да доврше започету пљачку.<sup>36</sup>

Продор Шах Мелека осетио се у марту 1415. у приморским областима, па су и Дубровчани били боље обавештени о њему. Одакле је отпочео, не може се утврдити због оскудности и противречности извора. Николае Јорга, цитирајући необјављене млетачке хронике (Долфина, Санудо Млађи), наводи да су 7. марта 1415. турски пљачкаши упали у земље Николе Франкопана које су опустошили све до Сења. Каже се, даље, да је одатле одведено 12.000 људи, укључујући и 200 племкиња које су пошле на ходочашће у једну цркву. Према Јорги, Франкопан је привремено зауставио Турке који су, затим, у августу напали поседе Цељских.<sup>37</sup> Чини се да та хронологија није баш сасвим прецизна. Оно што је извесније и познато из документарних извора је да су крајем марта Турци под Мелековом командом били на Хрвојевој земљи – у Крајини (Макарском приморју) и код Омиша. Дубровчани су страховали да ће одатле напасти средњодалматинска острва (Брач, Хвар и Корчулу) која им је краљ Жигмунд дао на управу. До преласка на острва није дошло и вероватно је Хрвоје био тај који је настојао да прошири страх како би онемогућио нападе на своје територије.<sup>38</sup>

Из околине Омиша Турци су почели да пустоше области под угарском влашћу – Цетинско-клишку кнежину Иваниша Нелипчића, те залеђа градова Трогира, Шибеника и Задра.<sup>39</sup> Управо је једна локална хроника из тог краја, независна од дубровачких извора, забележила још један помен Шах Мелека, који је остао сасвим незапажен у историографији. У њој се, наиме, каже: *Anno Domini MCCCCXV mense Marcij, quando derobavit Cehmelich Vaiuoda Turchorum Cetinam et similiter Tragurium,*

<sup>36</sup> Савременици су Вукчића сматрали директно одговорним за долазак Турака, што је оснажило тврдње о њиховом непосредном садејству, иако оне, по свему судећи, нису биле тачне, бар не за 1415. годину. Хрвоје је, међутим, настојао да код својих суседа и непријатеља створи уверење да контролише турске пљачкаше. Видети: Ђ. Šurmin, *Hrvatski spomenici I (1100-1499)*, Zagreb 1898, 113–114; V. Klaić, *Povijest Hrvata III*, 86; F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje*, 232–235; S. Jug, *Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja. Kronologija, obseg in vpadna pota*, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 24 (1943) 5–6; Fra Nikola Lašvanin, *Ljetopis*, Sarajevo 1981, 105–106; ZsO IV, nr. 2407; Н. Исаиловић, *Омиш у доба Хрвоја Вукчића*, 136–139.

<sup>37</sup> N. Jorga, *Notes et extraits I*, 235. Јорга у свом регесту брка Николу Франкопана и Хермана II Цељског.

<sup>38</sup> *Dipl. Rag.*, 248, 738–739; N. Jorga, *Notes et extraits II*, 150–151.

<sup>39</sup> F. Rački, *Notae Joannis Lucii*, 265; S. Ljubić, *Listine VII*, 206. Нелипчићу су Трогирани у априлу 1415. позајмили 500 либара, док су у јуну одлучивали о средствима за ојачавање својих градских зидина.

*Sibenicum et Jadrans usque mare*.<sup>40</sup> У истом периоду десио се и напад на тврђаву Звоничац која се налазила између Шибеника и Дрниша. Она је наводно потпуно опљачкана и спаљена, а загребачки епископ Еберхард Албен жалио се Млечанима да су они помогли Турке у овом нападу. Иако је крајње вероватно да је некакав споразум о ненападању, формалан или не, између турске и млетачке стране постојао, власти Венеције одговориле су му, увређено, крајем јуна 1415, да су њихови људи из Шибеника само настојали да спасу робље које су пљачкаши одводили и да нису кршили примирје.<sup>41</sup> Из јужне Хрватске, Турци су наставили поход кроз Лику, Хрватско приморје и Горски котар. Тада се извесно десио упад у земље Франкопана, које су, као што је речено, можда већ и 1414. и почетком марта 1415. биле жртва турске најезде.<sup>42</sup> Одатле су се, крајем априла, Турци упутили према словеначким земљама, односно Крањској, долазећи све до Истре, Чедада и Љубљане. О њиховом нападу писало се почетком маја 1415. у Удинама у Фурланији, као и у пограничју између Аустрије и Угарске.<sup>43</sup>

Један каснији податак, из октобра 1415, који сведочи или о овом или о каснијем нападу војске Исак-бега после Лашванске битке, наводи да су Турци, прешавши Саву, напали земље Цељских и Ортенбуршких, те Крањску и Горичку, вукући са собом 70.000 заробљеника.<sup>44</sup> Јорга је, у

<sup>40</sup> I. Kukuljević Sakcinski, *Kratki ljetopisi hrvatski. D. Ljetopis nepoznatoga u talijanskom jeziku*, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku 4 (1857) 65; S. M. Traljić, *Nin pod udarom tursko-mletačkih ratova*, Radovi Instituta JAZU u Zadru 16–17 (1969) 530; Isti, *Vrana i njezini gospodari u doba turske vladavine*, Radovi Instituta JAZU u Zadru 18 (1971) 344.

<sup>41</sup> S. Ljubić, *Listine VII*, 207–208. Власти у Венецији су почетком јуна 1415. писале својим људима у Шибенику (који је био млетачки од 1412. године) да се не ангажују око задобијања Сплита, Трогира и Островице јер због турског присуства није тренутак за то (*Listine VII*, 206). Млечани су се објашњавали и са Жигмундом у августу исте године (*Listine VII*, 209–211), али се о њиховој сарадњи са Турцима говорило и на другим странама. Уп. *ZsO V*, nr. 1052; S. Jug, *Turški napadi na Kranjsko*, 5–6; *ССП I/1*, 163–164.

<sup>42</sup> N. Jorga, *Notes et extraits I*, 235; *ZsO IV*, nr. 2407.

<sup>43</sup> *ZsO V*, nr. 645; S. Jug, *Turški napadi na Kranjsko*, 5–6. Југ наводи да је 31. марта Хрвоје са војском Турака преко Далмације и Хрватске продро у Угарску скоро до Блатног језера. Део те војске се, наводно, одвојио и напао Крањску и Љубљану која је тада први пут видела Турке (30. априла или 1. маја 1415). У Фурланији се спремала одбрана и одржавани су бројни састанци, али се до 21. маја турска војска повукла из тих области. Изгледа да су се напади на исте области поновили и крајем јула и у августу 1415, те да су били првенствено усмерени против посуда грофа Цељског као угарског великаша.

<sup>44</sup> *ZsO V*, nr. 1155; J. Мрѓић, *Северна Босна*, 110. Вјекослав Клаић је, на основу једног другог извора, тврдио да су напади 1414/1415. били први упади у Хрватску и да је у њима одведено 30.000 заробљеника. (Видети: Клаић, *Povijest Hrvata III*, 91). Исто наводи и Југ (*Turški napadi na Kranjsko*, 5–6). Све ове цифре су највероватније претеране. О причању Дитриха из Нихајма видети: S. Jug, *Turški napadi na Kranjsko*, 6 и С. Ђирковић, *О једном посредовању*, 236–237. Дитрих тврди да су Турци уочи Лашванске битке пустошили Славонију

наставку свог извода из млетачких хроника ставио напад на земље Цељских у август 1415, наводећи да се он десио истог месеца када су у Шибеник стигле вести о Лашванској бици у којој од читаве угарске војске „не оста до шест коња“. Цеље и Сењ су се, након што је турска војска била појачана са три капетана који су прешли Саву, наводно откупили обезбеђујући нападачима потрепштине и исплаћујући суму од 6.000 дуката.<sup>45</sup> Није познато да ли је Шах Мелек у Босни или изван ње примио султанов позив за повратак. Зна се да је он уочи одласка на Исток био у Босни где је најављен долазак свежих трупа Исак-бега из Скопља.<sup>46</sup> Највероватније је да се Мелек повукао са својим људима, односно са својом главницом, а да су делови његових трупа још увек пљачкали даље на Западу. Управо у том смислу треба и тумачити вести по којима се Турци истовремено налазе на више места – у Словенији, земљама Франкопана и Босни.<sup>47</sup>

Нема разлога да се сумња у веродостојност поменутих дубровачких података о одласку Шах Мелека и најављеном доласку Исак-бегове војске из скопског крајишта. Међутим, мора се поставити питање која се турска војска сукобила у Лашви са снагама угарских великаша које су се, у јуну 1415, из Славоније упутиле долином Босне. Познато је да су Мелеков опозив и долазак Мађара под Добој коинцидирали – наиме, оба догађаја су се десила 16. јуна 1415.<sup>48</sup> Пошто се данас зна да се битка одиграла око 2. јула исте године, не може се утврдити да ли су Турци који су однели победу биле заостале трупе које је претходно водио Шах Мелек или је Исак-бег, што је могуће, већ дошао у Босну.<sup>49</sup> Угарски хроничар Туроц настојао је да турске снаге прикаже као пукe савезнике Хрвоја Вукчића, док други писци попут Длугоша, као и савремени угарски дипломатички извори наводе искључиво поход против Турака.<sup>50</sup> Имајући у виду хронологију и правац кретања мађарске војске, сасвим је јасно да је она кренула против Мелекових снага, али није искључено да се сукобила са Исак-беговим. Наиме, више извора

---

и Далмацију до немачких граница и одвели 8.000 заробљеника. На повратку су их напали Угри које су поразили да би се касније опет вратили на Запад, према земљама грофа Цељског, Салицбургу и поседима патријарха Аквилеје.

<sup>45</sup> N. Jorga, *Notes et extraits* I, 235; S. Jug, *Turški napadi na Kranjsko*, 5–6. Југ наводи да су земље Цељских опустошене три пута – маја, августа и октобра 1415. Страх се ширио и по Фурланији, али је она, после напада у мају, била поштеђена.

<sup>46</sup> *Dipl. Rag.*, 249–250.

<sup>47</sup> С. Ћирковић, *О једном посредовању*, 234–235.

<sup>48</sup> *Dipl. Rag.*, 249. Мађарску војску предводио је Иван Горјански.

<sup>49</sup> С. Ћирковић, *О једном посредовању*, 233–236.

<sup>50</sup> С. Ћирковић, *Две године босанске историје*, 33–36; Исти, *О једном посредовању*, 231–233; D. Lovrenović, *Bitka u Lašvi 1415. godine*, у: Raukarov zbornik. Zbornik u čast Tomislava Raukara, Zagreb 2005, 275–280.

тврди да су Угри хтели да сачекају Турке на повратку из пљачке са Запада, а било је за очекивати да је турска база и даље била у Ускопљу до кога се из правца Добоја најлакше долазило управо преко Лашванске долине.<sup>51</sup>

Одређене претпоставке могу се извести и из извора друге провенијенције. Турски извори, превасходно хронике, уопште не помињу походе на Босну 1414/1415, упркос томе што је у њима задат озбиљан пораз моћном угарском непријатељу. Разлог томе је свакако принцип хроничара да описују догађаје значајне за централну власт (султана) или за моћнике из свог окружења. Ашикпаша-заде, најзначајнији хроничар тог времена, познавао је Исак-бега који је дуги низ година водио походе према Босни, али није забележио његово учешће у важној победи у Лашви.<sup>52</sup> Због тога се може претпоставити да Исак-бег није ни учествовао у том сукобу, већ да су Угре победиле, очито не малобројне, заостале трупе које је, пре свог одласка, водио Шах Мелек.

Као што је већ наведено, Исак-бег први пут је посредно поменут 31. маја 1415, а затим именом 28. јуна исте године, када га Дубровчани називају „једним истакнутим Турчином“.<sup>53</sup> Дакле, он је тада за њих нова, непозната особа. Поход који је повео крајем јуна или почетком јула 1415. први је његов самостални поход, а сви покушаји да се почетак његове делатности у Босни пренесе у 1414. остају у домену изворно неутемељене хипотезе. Исак-бегов напад који је почео у јулу 1415. био је такође усмерен према хрватским и словеначким земљама пошто се у Босни више није пљачкало.<sup>54</sup> Након Лашванске битке сви политички фактори у Босни признали су турску надмоћ и под турским притиском прихватили међусобно измирење које је било варљиво и није дуго потрајало.<sup>55</sup> Оно што јесте постало трајно јесте турски утицај на унутрашње прилике у Босни. Трибут који је тада наводно исплаћен, не зна се чијом вољом, краља Остоје или Твртка II, можда у том тренутку није постао стална обавеза, али је наговестио шта ће доносити будућност у којој Угарска није једина, па ни главна сила којој ће се Босанска држава супротстављати или од ње зависити.<sup>56</sup>

<sup>51</sup> С. Ћирковић, *О једном посредовању*, 234–235.

<sup>52</sup> *Aşıkpaşaoğlu Ahmed Aşıkî, Tevârih-i Âl-i Osman*, düzenliyen Çiftçioğlu N. Atsız, у: *Osmanlı Tarihleri*, İstanbul 1949, 179–180.

<sup>53</sup> *Dipl. Rag.*, 250; N. Jorga, *Notes et extraits I*, 228–229.

<sup>54</sup> *Dipl. Rag.*, 250. Дубровчани сматрају да се у Босни ништа не пљачка, вероватно зато што су се краљ и великаши откупили данком и зато што су послушни султану.

<sup>55</sup> *Dipl. Rag.*, 250–251; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 242–245.

<sup>56</sup> В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, 417; С. Ћирковић, *Две године босанске историје*, 32–33; М. Спремић, *Турски трибутари у XIV и XV веку*, у: *Прекинут успон. Српске земље у позном средњем веку*, Београд 2005, 302–314; Е. Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, Sarajevo 2009, 202–212.

Да ли је Исак-бег био тај који је у августу опседао поседе Цељских или су и то били остаци Мелекове војске, не може се са сигурношћу утврдити. Можда се његове трупе крију иза раније поменутог појачања, предвођеног тројицом капетана, које је извршило кључни притисак на грофа Хермана II Цељског и његове градове.<sup>57</sup> Извесно је да су посебну штету од војске скопског крајишника претрпеле области између Саве, Уне и Купе, као и да су опет настрадали поседи Франкопана, и поред пруженог отпора. Турска војска је, наводно, у августу била краткотрајно заустављена код Бриња<sup>58</sup> од стране Николе Франкопана, али је наставила свој пљачкашки поход који је почео да јењава тек на јесен.<sup>59</sup> У зиму 1415/1416. Дубровчани су опет страховали од Турака, што ће рећи да су они овај пут презимили у Босни и то довољно близу града св. Влаха. Њихово присуство, додуше мањег интензитета, осећа се и током читаве 1416, будући да су се постављали као измиритељи завађених великаша, држећи, ипак, највише страну Павловићима.<sup>60</sup> Повлачење турске војске из Босне до краја 1416. представљало је крај дуготрајног похода и означило је последњу фазу офанзиве која је почела у пролеће 1414.<sup>61</sup> Изузетан турски утицај, међутим, остао је присутан у Босни све до њеног коначног пада у периоду између 1463. и 1482. године.

\*

О *Zech Melech*-у, предводнику похода на Босну из прве половине 1415, сведоче и османске хронике<sup>62</sup> у којима се, уз незнатне измене

<sup>57</sup> N. Jorga, *Notes et extraits* I, 235; С. Ђирковић, *О једном посредовању*, 236–237.

<sup>58</sup> Бриње код Сења је неколико пута у српској историографији погрешно тумачено као Требиње.

<sup>59</sup> N. Jorga, *Notes et extraits* I, 150–151; ur. A. Lukinović, *Povijesni spomenici*, 525–526; *ZsO* VI, Budapest 1999, nr. 2117; С. Ђирковић, *О једном посредовању*, 234. Област Франкопана била је толико пута нападана да се кнез Никола у октобру 1415. жалио Млечанима, питајући како да се убудуће заштити од Турака и молећи их да га измире са Хрвојем. (S. Ljubić, *Listine* VII, 212). Због заслуга кнеза Николе, чија је област опустошена јер се, бранећи свог краља, супротставио Турцима, Жигмунд му је 2. јануара 1416. издао једну привилегијалну повељу (видети: *ZsO* V, nr. 1393; L. Thallóczy – S. Barabás, *Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus I (1133-1453)*, Budapest 1910, 176–177.

<sup>60</sup> *Dipl. Rag.*, 253, 261, 264, 739; N. Jorga, *Notes et extraits* II, 153–154. Мехмед I је у јесен 1416. слао двојицу својих посланика да измирују завађену босанску властелу, али неуспешно. Није познато ко су биле те личности.

<sup>61</sup> *Dipl. Rag.*, 264. На Божић 1416. године (25.12.) Дубровчани пишу у Угарску да више нема турске војске у Босни.

<sup>62</sup> Коришћене су следеће хронике и њихова издања: *Die Altosmanischen Anonymen Chroniken*, ed. F. Giese, Breslau 1922; *Die Frühosmanischen Jahrbücher des Urudsch*, [Оруѿ b. Ādil el-Kazzāz, *Tevārih-i Āl-i Osman*], ed. F. Babinger, Hanover 1925; *Aşıkpaşazāde, Tevārih-i Āl-i Osman*,

имена, помиње, као *Şah Melek*, *Melek Şah*, односно *Kör Şah Melek*.<sup>63</sup> Под последњим именом М. Суреја га је и укључио у османски биографски речник састављен крајем XIX века.<sup>64</sup> Мада османски литерарни извори својим исказима некад и с правом не уливају поверење, турска архивска грађа, бар у просопографском погледу, потврђује њихова сведочења. Већ више од пола века доступни су подаци које је на основу документарне грађе из истанбулских архива објавио М. Т. Гекбилгин, из којих се сазнаје да је за собом оставио једну џамију у Једрену, познату као *Шах Мелек-пашина џамија* по којој се и данас један део града тако назива.<sup>65</sup> И поред тога, изван турске историографије, о њему скоро да није састављена ни белешка. У једној монографији скоријег датума чак је отворен простор за тезу да је Шах Мелек ништа друго до надимак Чандарли Ибрахим-паше, великог везира из прве деценије владавине султана Мурата II.<sup>66</sup> У домаћој историографији, поред поменутог Н. Филиповића, о Шах Мелеку је извесне напомене забележио једино још Г. Елезовић дајући кратке изводе из османских хроника.<sup>67</sup>

На основу натписа са џамије коју је подигао у Једрену 1429. године, чиме је оставио трајни печат у овом граду, зна се да је његово пуно име било *Шах Мелек син Шади-ја*.<sup>68</sup> Ипак, о његовом пореклу не зна се скоро ништа. Према појединим турским историчарима био је из локалне беговске породице из града Амасије на обали Црног Мора.<sup>69</sup> Но, извесно је да се активности Шах Мелека могу пратити тек након окончања сукоба између Мусе челебије и његовог брата емира Сулејмана, тј. након фебруара 1411, када се јавља у непосредном Мусином окружењу. Високу позицију и блиску везе са Мусом потврђује и податак из животописа

---

ed Āli, İstanbul (1913/14); *Die Altosmanische Chronik des Aşikpaşazade*, ed. F. Giese, Leipzig 1929; Aşikpaşaoğlu Ahmed Āşıkî, *Tevârih-i Āl-i Osman*, düzenliyen Çiftçioğlu N. Atsız, у: *Osmanlı Tarihleri*, İstanbul 1949, 79–319; Neşrî, *Kitâb-i cihânnüma*, II. Cilt, yayınlayanlar Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen, Ankara 1957.

<sup>63</sup> У Нешријевој хроници назива се *Melek Şah*; Ашикпаша и Анонимни хроничар га називају *Kör Şah Melek* (тур. придев *Kör* – Торави), док га је Оруч-бег ословљавао као *Şah Melek*.

<sup>64</sup> М. Süreyya, *Sicill-i Osmanî yahut Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniye*, IV, İstanbul [1899?], 85.

<sup>65</sup> М. Т. Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı. Vakıflar – Mülkler – Mukataalar*, İstanbul 1952.

<sup>66</sup> D. Kastiris, *Sons of Bayezid. Empire Building and Representation in the Ottoman Civil War of 1402–1403*, Leiden–Boston 2007, 165.

<sup>67</sup> Г. Елезовић, *Турски споменици*, књига I свеска I, 1348–1520, Београд 1940, 795–796.

<sup>68</sup> М. Т. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, 27; Е. Н. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806–855 (1403–1451)*, II, İstanbul: Baha Matbaası 1972, 419.

<sup>69</sup> М. Т. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, 27; Е. Н. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde*, 417. Не може се проценити у којој мери је овај исказ заснован на изворима будући да дело на које се позивају Гекбилгин и Ајверди није било доступно.

шејха Бедредина, још једне истакнуте личности из краткотрајног периода Мусине владавине, кога је Муса посетио у присуству Шах Мелека<sup>70</sup>, пре него што је поменути шејх био постављен на положај казаскера.

Постоји и мишљење, присутно у делу турске историографије, да је Шах Мелек био постављен за васпитача (лала) Мусе челебије док се он још увек налазио у Анадолији под патронатом старијег брата Мехмеда.<sup>71</sup> То би значило да се Шах Мелек налазио у Анадолији након пораза код Ангоре 1402. и да га је могуће посредно пратити, кроз Мусино кретање. Да постоји извесна основа за такав став показује један, на први поглед сумњив, документ из 1390. [!], састављен у Једрену, чија је намена проблематична, али у коме се јавља неколико несумњиво аутентичних личности с краја XIV и из прве четвртине XV века. Међу сведоцима који се помињу приликом састављања документа јавља се и Шах Мелек паша Лала паша.<sup>72</sup> Титула *паше* није нужно у нескладу са подацима хроничара где се помиње као *бег* будући да се звање паше стицало доласком на место везира.<sup>73</sup>

Појавом Мусе челебије у северној Бугарској 1409. отпочела је последња фаза династичког сукоба Османлија. Муса је упориште стекао међу акинџијама и појединим румелијском беговима незадовољним Сулејманом који су постепено прешли на његову страну. Ипак, превагу у сукобима однео је будући султан Мехмед I објединивши под својом влашћу 1413. европске и анадолске поседе, након чега је отпочела фаза обнове османске моћи и њеног утицаја.<sup>74</sup>

Као што је речено, Шах Мелек се у хроникама први пут помиње непосредно након што је Муса челеби погубио свог брата емира Сулејмана, што се збило 17. фебруара 1411. Како ови извори наглашавају, Муса је након

<sup>70</sup> N. Filipović, *Princ Musa*, 395.

<sup>71</sup> M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, 27, нап. 95. E. N. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde*, 417.

<sup>72</sup> O. Sabev, *The Legend of Köse Mihal – Additional Notes*, *Turcica* 34 (2002) 250–251; H. Lowry, *The Nature of the Early Ottoman State*, New York 2003, 62–63. Документ је објављен крајем XIX века, али је непознато где се налази његов оригинал. Познат је још један препис истог документа сачињен 1886. (уп. O. Sabev, *The Legend of Köse Mihal*, 252). Тим документом је султан Бајазит I гази Али-бегу сину Михал-бега и његовим наследницима потврдио власт над санџаком (без ближе одреднице) којим је управљао. Сличан документ из истог месеца 1390. помиње се и у случају Евренос-бега, уп. Ewrenos, *The Encyclopaedia of Islam. New Edition [=EF]*, II, Leiden 1991, 720 (I. Melikoff).

<sup>73</sup> Pasha, *EF*, VIII, Leiden 1995, 279–280 (J. Deny).

<sup>74</sup> За преглед опште хронологије видети: X. Иналџик, *Османско царство. Класично доба 1300–1600*, Београд 1974, 26–27; C. Imber, *The Ottoman Empire, 1300–1481*, İstanbul 1990, 67–69; H. Ватен, *Успон Османлија (1362–1451)*, у: Историја Османског царства, приредио Р. Мантран, Београд 2002, 68–69. Такође, поменута монографија посвећена периоду династичких сукоба (1402–1413), D. Kastiris, *Sons of Bayezid*, 135–158.

тога почео да успоставља власт у областима којима је раније управљао емир Сулејман, док се као значајан моменат истиче Мусино именовање војно-управних органа власти где је Шах Мелек био постављен за његовог везира.<sup>75</sup> У опису ових догађаја идентични искази могу се пронаћи код Ашикпаше, затим у једној анонимној хроници, као и код Оруч-бега. Утврђено је да су ови списи имали заједнички извор у виду једне несачуване хронике која је покривала период до 1422, с тим да је верзија поменуте анонимне хронике по времену настанка њој била најближа.<sup>76</sup>

Ипак, главни разлози недовољном поклањању пажње личности Шах Мелека налазе се у нешто измењеним верзијама тзв. опширних хроника чији је најзначајнији представник био Нешри. И у овој групи хроника след догађаја је, укључујући и личности које се помињу, идентичан с том разликом да је исказ додатно проширен за Чандарли Ибрахим-пашу који је у следу излагања постављен за везира, а да је затим Шах Мелек такође постављен на ту позицију.<sup>77</sup> На први поглед се може закључити да се радило о доцнијој интерполацији. Међутим, такав закључак био би исхитрен пошто извори које је Нешри користио представљају део литерарне традиције која је настајала потпуно независно у односу на извор који су користили Ашикпаша и њему сродне хронике.<sup>78</sup> Ипак, како проблематика коришћења османских хроника превазилази оквир теме овог рада, остаје као чињеница да ни у једној од хроника није оспорен податак да се Шах Мелек налазио на позицији везира на почетку периода Мусине управе.

У првим месецима током 1411, Муса се суочио са наслеђем емира Сулејмана. Поред тога што је изнова морао да утврди примат османске династије у његовим областима, то је био и посебно сложен задатак када се имају у виду скоро независни крајишки бегови, од којих су најзначајнији били Евренос-бег и Јигит-паша са својим великим

<sup>75</sup> *Die Altosmanischen Anonymen Chroniken*, 49; *Āşıkpaşazāde, Tevârih-i āl-i Osman*, 82, *Die Altosmanische Chronik des Āşıkpaşazade*, 74; *Āşıkpaşaoğlu, Tevârih-i Āl-i Osman*, 147; *Frühosmanischen Jahrbücher des Urudsch*, 107. [...] *Kör Şah Meliki vezir edindi. Mihaloğlu Mehmed Begi Rum Eli begler begisi etdi. Simavna Kadısı oğlını kadıasker edindi* [...]: „Тор Шах Мелека поставио је за везира, Михалоглу Мехмед-бега за беглербега [Румелије], а сина кадије Симавне [тј. шејха Бедредина] за казаскера“.

<sup>76</sup> V. L. Ménage, *Neshrī's History of the Ottomans. The Sources and Development of the Text*, London 1964, xiv–xvi; V. L. Ménage, *On the Recensions of Urudj's 'History of the Ottomans'*, BSOAS, 30/2 (1967) 314–322; C. Imber, *The Ottoman Empire, 1300–1481*, 2–3.

<sup>77</sup> Neşrî, *Kitâb-i cihännüma*, II, 488: [...] *andan İbrahim Paşa'yı vezir edip, Melek Şah'ı dahi vezir edindi* [...] *Simavne kadısı oğlu Şeyh Bedrettin'i kazasker edindi. Mihaloğlu Mehmed Bey'e beylerbeyilik verip* [...]: „[...] Затим је Ибрахим-пашу поставио за везира, а такође је Мелек Шаха поставио за везира [...]“.

<sup>78</sup> V. L. Ménage, *Neshrī's History of the Ottomans*, 11–14.



поседима на простору Македоније, северне Грчке и Албаније. Додатно отежавајућу околност представљала је комплексност односа са хришћанским државама – пре свега Византијом, Венецијом, а потом и деспотом Стефаном који му је помогао у сукобу са Сулејманом. Врло могуће због недостатка ресурса који су му били потребни ради издржавања сопствене војске Муса је убрзо ушао у сукоб са свим значајнијим политичким чиниоцима. У томе је посебно важно што је, изгледа, извешан број локалних турских бегова погубио како би дошао до њихових посела и прихода који су ишли уз њих.<sup>79</sup>

Током друге половине 1411. дошло је до сукоба са Византијом што је озбиљно уздрмало Мусине позиције. Хронике се у излагању групишу око догађаја који су уследили негде од августа или септембра 1411. Муса челеби је тада краткотрајно нападао Цариград, углавном пустошећи његову околину, а потом је опсео и оближње утврђење Силиврију (Селимврија, осм. *Silivri*) на Мраморном мору. Мусине акције су биле политички мотивисане будући да се у Силиврији тада налазио Орхан, син емира Сулејмана, кога је цар Манојло ослободио из заточеништва, највероватније у намери да изазове нови сукоб између Бајазитових наследника.<sup>80</sup> С тим у вези стоји низ догађаја који су довели до првог доласка у Румелију Мехмеда челебије, који ће, након два неуспешна покушаја тек у трећем походу – јула 1413. поразити Мусу, кога су у међувремену напустили сви значајнији турски бегови.

Већ с јесени 1411. дошло је до првих пребегавања појединих турских заповедника из непосредне Мусине околине на Мехмедову страну, али и одметања његових дотадашњих вазала међу којима је, извесно, био и Ђурађ Бранковић који је тада још увек био у несређеним односима са деспотом Стефаном.<sup>81</sup> Постепено је између цара Манојла II, Мехмеда челебије, истакнутих бегова Румелије и деспота Стефана дошло до развијања широке иницијативе ради уклањања Мусе.<sup>82</sup> У томе је кључну улогу одиграо византијски цар који је, извесно уз посредовање једне значајније личности из Мусине околине, склопио савез са Мехмедом о пребацивању његове војске преко Цариграда у Румелију. Значај тих догађаја је у томе што се у њима поново помиње Шах Мелек, с тим да се сада верзије догађаја номинално разликују.

<sup>79</sup> С. Imber, *The Ottoman Empire, 1300–1481*, 69–70.

<sup>80</sup> Исто, 70.

<sup>81</sup> М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 59–62.

<sup>82</sup> С. Imber, *The Ottoman Empire, 1300–1481*, 70.

Према првој групи хроничара већ током опсаде Силиврије Шах Мелек је на превару напустио Мусу и склонио се у Цариград.<sup>83</sup> Међутим, у верзији ових догађаја која се може пронаћи код Нешрија и њему сродних хроничара Чандарли Ибрахим је тај који је, такође на превару, пребегао у Цариград, али не током опсаде Силиврије већ приликом једног Мусиног пустошења околине Цариграда.<sup>84</sup> У даљем излагању обе групе хроника говоре о истом догађају, али с различитим протагонистима: одлазак Шах Мелека односно Чандарли Ибрахима у Анадолију и саветовање Мехмеда челебије о нужности преласка у Румелију преко Цариграда уз посредовање и помоћ византијског цара.<sup>85</sup> О пребегавању Чандарли Ибрахима говори и Константин Филозоф<sup>86</sup> дајући потврду Нешријевом исказу, што је, могуће, имало пресудног утицаја у историографији. Међутим, околности између ова два бега нису истоветне, на шта је још Н. Филиповић указивао,<sup>87</sup> и могуће је да хронике одражавају више слојева различитих традиција и протагониста обликованих око заједничког исхода – преласка Мехмеда челебије у Румелију.<sup>88</sup> Међутим, без обзира на неслагања, потпуно је извесно да се Шах Мелек пре окончања сукоба између Мусе и Мехмеда, тј. пре јула 1413. нашао у табору потоњег. Другачије се и не би могао тумачити значај који је дат Шах Мелеку тиме што је био именован за заповедника војске у походу на Босну 1415.

На тај начин подаци о походу у Босну из 1415, уједно и први савремени извори о Шах Мелеку, стоје као сигурно упориште које треба имати у виду када се сагледавају искази османских хроничара. Како је средином 1415. Шах Мелек опозван с похода ради тога што је, како се у извору каже, био потребан Мехмеду због предстојећег сукоба са Караманом у Анадолији јасно је да је султан још увек рачунао на њега. Тај сукоб је био краткотрајан и окончао се већ крајем 1415.<sup>89</sup> Да ли је Шах Мелек у њему заиста и учествовао, не зна се.

<sup>83</sup> *Die Altosmanischen Anonymen Chroniken*, 51; *Āşikpaşazāde, Tevârih-i āl-i Osman*, 83, *Die Altosmanische Chronik des Āşikpaşazade*, 74; *Āşikpaşaoğlu, Tevârih-i Āl-i Osman*, 147–148; *Frühosmanischen Jahrbücher des Urudsch*, 108.

<sup>84</sup> Neşrî, *Kitâb-i cihännüma*, II, 488.

<sup>85</sup> *Die Altosmanischen Anonymen Chroniken*, 51; *Āşikpaşazāde, Tevârih-i āl-i Osman*, 83, *Die Altosmanische Chronik des Āşikpaşazade*, 74; *Āşikpaşaoğlu, Tevârih-i Āl-i Osman*, 147–148; *Frühosmanischen Jahrbücher des Urudsch*, 108; Neşrî, *Kitâb-i cihännüma*, II, 488.

<sup>86</sup> Константин Филозоф, *Биографија Стефана Лазаревића*, 302.

<sup>87</sup> N. Filipović, *Princ Musa*, 395. Поред ова два бега османске хронике именом указују на још три значајније личности, што говори да се није радило о појединачном случају.

<sup>88</sup> Могуће је и да мање разлике у облику имена Шах Мелека управо сведоче о томе. Ашикпаша и Анонимни хроничар доносе га у облику *Kör* (Ћорави) чиме се наглашава извесни физички деформитет Шах Мелека што је морало бити од непосредног значаја за окружење у ком је формирана таква изворна традиција.

<sup>89</sup> C. Imber, *The Ottoman Empire, 1300–1481*, 78.

О њему се може изнети још неколико података који захтевају даљу потврду у изворима. Н. Филиповић је навео да се током сукоба Мурата II са Мустафом 1421/22. године Шах Мелек налазио на положају команданта тврђаве у Галипољу, док је од хроничара једино Нешри под годином 1426/7. штуро забележио да се тада десио извесни догађај са Михалоглуом, Касимоглуом, Шах Мелеком и румелијским беговима.<sup>90</sup> Како се овај догађај не помиње у другим изворима остаје непознато на шта се тачно мислило. Уколико је тај догађај био политички мотивисан, прошао је без значајнијих последица по Шах Мелека будући да је 1429. завршена његова цамија у Једрену у чијем дворишту се налази и гробно место Шах Мелека који је био жив све до 1441/42. године.<sup>91</sup>

Празнине у изворној грађи делом надомешћују османски пописни дефтери из XV и XVI века који се односе на области у којима је Шах Мелек током живота био активан. Пре свега ту се мисли на Једрене, а затим и на Никопол. Ови извори указују на то да је за собом оставио особен печат који се огледао у појединим грађевинама које је подигао. У њима је могуће идентификовати и његово потомство у првом колену које се налазило у служби доцнијих османских султана.<sup>92</sup> На основу просторног размештаја задужбина Шах Мелека, о чему ће даље бити говора, посебно цамије у Једрену која сведочи о непосредним везама са припадницима крајишке породице Михалоглу, као и већ поменутог похода у Босну из 1415. године, Шах Мелек би се могао сврстати у редове оних османских бегова који су своју каријеру изградили учествовањем у османским освајачким походима на Балкану током XIV и XV века.<sup>93</sup>

<sup>90</sup> N. Filipović, *Princ Musa*, 398; Neşrî, *Kitâb-i cihânnüma*, II, 592.

<sup>91</sup> E. H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde*, 420.

<sup>92</sup> 370 *Numaralı Muhâsebe-i Vilayet-i Rum-ili Defteri (937 /1530)*, I, Ankara 2001, [= 370 *Numaralı*, I]; 370 *Numaralı Muhâsebe-i Vilayet-i Rum-ili Defteri (937 /1530)*, II, Ankara 2002, [= 370 *Numaralı*, II]; *Извори за бѿлгарската историја XIII, Турски извори за бѿлгарската историја, Серия XV–XVI*, II, съставили и редактирали Н. Тодоров – Б. Недков, София 1966. [= *Турски извори, Серия XV–XVI*, II]

<sup>93</sup> H. İnalçık, *Ottoman Methods of Conquest*, *Studia Islamica* 2 (1954) 120–121. У нешто доцнијим изворима из XVI и XVII века његово име се јавља и у облику *гази Шах Мелек* (M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, 56, нап. 105) што указује на развој посебног облика традиције. Титула газије (*ратник, јунак, херој* – у историографији често превођена и као *борац за веру*) уједно је била и почасни апелатив. О значењима појма газија вид. С. Imber, *What Does Ghazi actually mean?*, *The Balance of Truth. Essays in Honour of Professor Geoffrey Lewis*, İstanbul 2000, 167–174. О тумачењу појма у историографији вид. А. Јаковљевић, *Савремена историографија и тумачење настанка османске државе*, ИЧ 53 (2006) 333–357. У изворима из прве половине XV века налази се уз имена особа које су се истакле у освајачким походима, што се често у пракси сводило и на обичне пљачкашке упаде у суседне, по природи ствари хришћанске територије. Њихова делатност је била везана углавном за крајишта османске државе и најчешће се и налазила уз имена крајишких

У попису састављеном 1530. године, једна од градских четврти Једрена се звала „махала медресе Шах Мелек“-а, а поред ње, уз махалу где се налазио имарет Михал-бега, налазио се уписан и „месџид Шах Мелек“-а.<sup>94</sup> Простор где су подигнуте ове грађевине налазио се у западном делу Једрена, насупрот леве обале реке Тунџе где се формирало старије језгро града у које је турско становништво почело да се насељава крајем XIV века, око места где је султан Бајазит I 1399. подигао џамију по којој је читава околина понела име Јилдирим. Место које је Шах Мелек изабрао за своју задужбину налазило се на левој обали реке Тунџа где је, претходно, 1420. подигнут мост познат као гази Михалова ћуприја (*Gazi Mihal köprüsü*) повезујући два дела града.<sup>95</sup> Као једна од најстаријих џамија у Једрену, ова грађевина малих димензија на којој се налази натпис да је подигнута 1429. године, представља значајан споменик раноосманске архитектуре.<sup>96</sup>

У попису Једрена из 1530. помиње се и „завија Шах Мелек“-а која се налазила у близини једне дервишке текије на данашњем локалитету Хизирлик (*Hızırlık/Hıdırlık*) нешто западније од данашње махале Јилдирим.<sup>97</sup> Околности њеног настанка нису познате. Међутим, овај податак, могуће, открива још један аспект деловања Шах Мелека, о чему говоре и други подаци из дефтера. Наиме, пет села у областима Једрена, Кешана, Кизил-Агача и Хајраболу-а бар током XVI века носило је име по Шах Мелеку<sup>98</sup> што би могло да указује и на његову активну улогу у насељавању тих простора. Мада су имена ових села позната на основу каснијих извора, што позива на опрез, повезивање са Шах Мелеком указује на добро познат процес, потврђен другим примерима, где је читав низ нове топонимије осликавао стање успостављено насељавањем новопридошлог турског становништва.<sup>99</sup>

---

заповедника акинџија попут Евренос-бега или нпр. Исхак-бега (V. Demetriades, *The Tomb of Ghāzī Evrenos Bey at Yenitsa and its Inscriptions*, BSOAS 39/2 (1976) 328, 331–332; Повезивање Шах Мелека и појма *газије* можда указује на усмену традицију која се развијала у Једрену током XV и XVI века.

<sup>94</sup> 370 Numaralı, I, 3–4; уп. и податке у: М. Т. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, 56–57, нап. 105, 108.

<sup>95</sup> Edirne, *İslam Ansiklopedisi. İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Bibliografya Lugati [=İA]*, 4. Cilt, İstanbul 1977, 119, 121, 124–125 (М. Т. Gökbilgin).

<sup>96</sup> А. Kuran, *The Mosque in Early Ottoman Architecture*, Chicago 1968, 66–67. Е. Н. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde*, 417–419; S. Bayrakal, *Edirne'deki Tek Kubbeli Camiler*, Ankara 2001, 9–23.

<sup>97</sup> 370 Numaralı, I, 6; Edirne, *İA*, 124 (М. Т. Gökbilgin).

<sup>98</sup> 370 Numaralı, I, 8, 52, 59, 280; *Извори за българската история X, Турски извори за българската история, Серия XV–XVI*, I, съставили и редактирали Б. Цветкова – В. Мутафчиева, София 1964, 204.

<sup>99</sup> Н. İnalcık, *Ottoman Methods of Conquest*, 126; Исти, *The Ottoman State: Economy and Society, 1300–1600*, у: *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300–1914*, eds. Halil İnalcık and Donald Quataert, Cambridge 1994, 34–36.

Име Шах Мелека јавља се у још једном османском попису из 1530. и то на простору никопољског санџака. У тврђави (*hisar*) Никопоља као једна од четири постојеће махале наведена је „махала Шах Мелек“-а. Изван тврђавског простора, у њеном подграђу налазила се још једна махала истог имена, а у дефтеру је посебно уписан и вакуф Шах Мелека који се састојао од прихода данашњег села Козар Белене у то време подељеног на три самостална села. Приходи од њега били су намењени издржавању два постојећа месџида која је подигао – једног унутар тврђаве и другог у подграђу Никопоља.<sup>100</sup> Време настанка како поменутих месџида тако и махала у Никопољу није ближе познато. Чињеница је да постоји несумњива веза са Шах Мелеком, што отвара могућност да се поставе извесна питања.

Никопољ је био седиште истоименог санџака основаног након 1395. године.<sup>101</sup> Током османских освајања, прве и највидљивије промене су настајале управо на простору који је обухватао пре свега освојену тврђаву тако што би се стратешки разместио одређен број људи чија је основна улога била да штите утврђење од могућих напада. Како се једна од махала Шах Мелека налазила управо у самој тврђави, та чињеница је могући показатељ на личност која је била у непосредној вези са таквим чином. Пошто је Никопољ, заиста, у време Бајазита организован као седиште истоименог санџака, отвара се могућност да је Шах Мелек можда био активан још у његово време и да поменути месџид потиче из времена непосредно по освајању утврђења. Није на одмет поменути да је М. Суреја, мада се не зна на основу којих извора, у поменутом биографском речнику за Шах Мелека навео да је био један од заповедника Јилдирима Бајазита.<sup>102</sup>

Подаци о директним наследницима Шах Мелека показују да су они били присутни у срединама за које се везивало име њиховог оца. Средином XV века, на простору Никопољског санџака, у једном сумарном дефтеру помиње се неколико припадника породице Шах Мелека. Један од њих Јакуб-бег син Шах Мелека био је носилац зеамета, док су друга два његова сина – Умур и Вејс уживала тимаре у овом санџаку.<sup>103</sup>

<sup>100</sup> 370 *Numaralı*, II, 505, 519. Поменути села су Велики и Мали Козар Белен (*Kozar Belen Büzürg – Kozar Belen Küçük*) уз која је дописана белешка да у њима живе муслимани, док се треће село називало невернички тј. хришћански Козар Белен (*Kozar Belen Gebran*). О џамији у Никопољу, мислећи на ону која се налазила у подграђу, говори и Евлија челебија напоменувши да се налазила у чаршији (Е. Н. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde*, 527–528).

<sup>101</sup> R. Gradeva, *Administrative Systems and Provincial Government in the Central Balkan Territories of the Ottoman Empire*, у: *The Turks*, 3, eds. Hasan Celal Güzel – C. Cem Oğuz – Osman Karatay, Ankara 2002, 500.

<sup>102</sup> М. Süreyya, *Sicill-i Osmani*, IV, 85.

<sup>103</sup> *Турски извори, Серия XV–XVI*, II, 191, 193, 239, 249.

Последњи поменути - Вејс, син Шах Мелека, помиње се и у попису босанског санџака из 1468. године где је, у оквиру области Павловића, у вишеградској нахији на основу наредбе из 1477. добио тимар од два села.<sup>104</sup> Поред поменутих синова Шах Мелека, може се навести још и податак да је један хуџет издат дубровачким трговцима 1515. године потписао извесни Хамза син Шах Мелека кадија Новог Брда,<sup>105</sup> мада се не може поуздано тврдити да је поменути био његов директни наследник.

Познато је још и да се жена Шах Мелека звала Безирци хатун-а и да се, након његове смрти, још увек налазила у Једрену где се налазио најзначајнији вакуф ове породице основан око џамије Шах Мелека. Њега су чиниле још једна медреса, хан и изванредан број дућана и просторија (*odahā*) намењених годишњем генерисању вакуфских прихода.<sup>106</sup> Поменути Безирци хатун-а, која се у једном документу назива женом Мелек-паше, јавља се као самостални задужбинар сопственог месџида за који је 1464. увакуфила приходе од земље и неколико објеката који су се налазили у Једрену и по којој се, почетком XVII века, називала још једна једренска махала.<sup>107</sup>

<sup>104</sup> А. Аличић, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/9. godine*, Mostar 2008, 39. У питању су села Дуговјеча и Међуреч у околини данашњег Рудог.

<sup>105</sup> Г. Елезовић, *Турски споменици*, књ. 1, св. 1, 911–912; Исти, *Turski spomenici*, књ. 1, св. 2, 191.

<sup>106</sup> За сада су познате две вакуфнаме датиране 1431. и 1436. годином, којима је Шах Мелек обезбедио средства за издржавање своје задужбине, уп. М. Т. Gökbiçgin, *Edirne ve Paşa Livâstı*, (247–249).

<sup>107</sup> М. Т. Gökbiçgin, *Edirne ve Paşa Livâstı*, 57, 340.

Neven Isailović  
Aleksandar Jakovljević

**ŞAH MELEK**  
**(A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF THE TURKISH**  
**INCURSIONS INTO BOSNIA IN 1414 AND 1415)**

Summary

In Yugoslav historiography, for almost hundred years, no one identified the person (registered as *Zech Melech* by a notary from Dubrovnik), who led the Turkish incursions into Bosnia in the period from February to June 1415. The only proper identification of the afore-mentioned as *Kör Şah Melek*, a prominent Turk close to prince Musa and, later, Mehmed I, made by Nedim Filipović in 1971, remained unnoticed in science. On the basis of unused and new sources, the authors clarify several issues related to the leadership and direction of Turkish incursions in 1414 and 1415, with special emphasis on the role of Şah Melek. It is determined that İshak Bey probably did not lead the campaign in 1414 and that the whole series of Turkish attacks in 1414/1415 primarily aimed at Croatia, Slavonia and Slovenian lands. The lands of the counts of Celje and of the Frankopans suffered most damage, as well as the area between the rivers of Sava, Una and Kupa. On the basis of mainly Ottoman sources, the life and career of Şah Melek, who is presumed to have played a role in Bayezid I's conquests in the Balkans, has been partly reconstructed. He was appointed to important offices of vezir, possibly (unconfirmed) muhafiz of Gallipoli, leader of the campaign in Bosnia. The traces of his foundations (mescids, dervish houses, vakifs) can be found in Edirne, the city to which he was closely associated, and Nikopol with its surrounding area. A small mosque (mescid), which he built in Edirne in 1429, still exists and it gave name to a whole quarter (mahalle) of the city. It can be assumed that he participated in the settlement of the Turkish population, since a number of villages bear his name. The descendants of Şah Melek had estates in the region where their ancestor had been active – in Bosnia, Edirne and Nikopol.

*Key Words:* Şah Melek, İshak Bey, Bosnia, The Turks, The Balcans, Edirne, Nicopolis, XV century, 1414, 1415.

